

CSONTOS JÁNOS
Együtt és külön

Az első, ami a Kilencekről az eszembe jut, egy vigasztalan kórterem Debrecenben. Lábadozás huszonöt évesen, egy kellemetlen és komplikált műtét után, egy friss és nagy szerelem törékenységéről tünődve. A szerelmet – ami kiállta a képtelen próbát – azóta három remek gyermek koronázta, közülük a legnagyobb már a római joggal gyürkőzik. A kórteremről, illetve az ott összesodródott szociológiai mintáról természetesen – ahogy az egy izgága újdondászalántától elvárható – „életes” riport született a városi hetilapban; a maródi állapotot szívárványos antológiászerkesztésre is ki lehetett használni; s nem utolsósorban irodalmi est távirányításos módszerű szervezésére is mód nyílt: fejembe vettem ugyanis, hogy márpedig én meghívom a komplett Kilenceket a debreceni universitasra. Így is történt.

A Kilencek akkor – 1987 késő telén, kora tavaszán – élő legenda volt a kálvinista Rómában. Furcsa és lázas időszakot éltünk: Ratkó József például a városban lakott, s nem hajtott el gögösen bennünket, amikor poéta barátimmal időről időre beállítottunk hozzá formálódó versgyűjtemény-tervezetünkkel. Az ő *Félkenyér csillaga* vagy Utassy József revelatív könyvei mindennapos olvasmányaink voltak – békés egymás mellett élésben például Petri György Amerikából hazacsempészett kötetével (benne Brezsnjev húgyfoltos sliccével), amely szamizdat csemegét egyetlen órácskára kaptam kölcsön. Utakat, csapásokat kerestünk a politikában és az irodalomban. Az egyetemen a Balközép öntevékeny hallgatói csoporttal törtünk borsot a KISZ-es hatalmak orra alá (programunk mai értelemben jobbközépnek volt mondható); az irodalomban meg a Határ című diákfolyóirat alapításával, amiért száznál is több tárgyalást kellett végigülnünk a kölcsönös kifárasztás jegyében. (Ebben később a Kilencek is felbukkantak.) Az előző évben versíróként átestem az első folyóirat-közléseken, s megkaptam az első atyai pofont is: egy kritikai zseném nyomán rögtön a kulturális hetilap címlapján szőnyegbombázott le a későbbi irodalmi pápa a formálódó új kánon jegyében. (Válaszolni nem engedtek, egyes oktatóim pedig a bölcsészkar önkéntes elhagyására biztattak. Tudomra adták, hogy literátori pályámnak ezennel vége, mielőtt még egyáltalán elkezdődhetett volna. A szóban forgó irodalmi pápa később – kényszeresen kötetbe emelve – meghamisította a saját írását. Így kell az embert utólag még a saját megaláztatásától is megfosztani.)

Az infarktust megúsztam, vágtam a bozótot tovább. Felrúgtuk a szocialista újságírói kánont, az Egyetem

Életben megjelent vakmerő cikkeinket olykor a királyi tévében lobogtatták: előbb elrettentő példa gyanánt, majd hivatkozási alapként. Hogy nem vagyunk egyedül mi, forrófejű fiatalok, afelől például a Kilencek költői győztek meg. Korban két évtizeddel előttünk járva, megtépázva, de büszkén tették és mondták, amit kell. Jómagam csak afféle vidéki kültagként, Debrecenből fel-felutazva vettem részt például Mezey Katalin „sárvári” verses szemináriumain az Almássy téren, de az a fél tucat alkalom felért egy szabadegyetemmel. Nem is költői fineszt tanult ott igazából az ember, hanem tartást és látásmódot. Később Kati férjétől, Oláh Jánostól meg azt, hogy nem lehet és nem is kell mindig nyerni: van, amikor dzsúdóedzőként kell átvinni a költészetet a túlsó partra.

Rózsa Endrével a Debreceni Irodalmi Napokon találkoztam, ahová szűrve engedték be a hallgatókat, mert kellett a hely a besúgóknak. Négy-öt vers alapján kötetlehetőséget ajánlott. A futó folyosói beszélgetésből kitartó, öt éves szerkesztési kapcsolat lett: az első, harmatos kötettervetem gyalulta valami angyali türelemmel. Valóságos zárandokutak voltak ezek Pestre, a Városliget peremére, ahol természetesen nem csupán poézisről esett szó, hanem minden egyébéről, amiért értelmiségiként élni érdemes. Mi tagadás, Bandit egyszerűen megszerettem – úgy, mint mondjuk a nagybátyámat. Közös volt a keserűség, mire a kötet (a rendszerváltozást követő irodalmi érdektelenség közegében) végre megjelent: tőle elvették a szerkesztést, tőlem meg az esélyt, hogy a Kormos István által indított könyvsorozatban debütáljak. A fájdalommal sem voltam egyedül, amikor fiatalon eltávozott.

Abban a debreceni kórteremben mint kollégiumi rendezvényszervező tüsténkedtem. A nagyerdei campust fénymásolt plakátok árasztották el, az antológiaborítókra áttemelve – ezen például Péntek még Molnár Imreként, Konczek pedig Konc Józsefként szerepelt. Épp kiengedtek a klinikáról, így várhattam őket a debreceni nagyálmáson. Nem mindenki tudott eljönni (ha jól emlékszem, öten voltak), de erősítésként megérkezett Vasy Géza, a hűséges krónikás. A vézmadarak egy lyukas garast nem adtak az est sikeréért, de felsültek: a kollégium összenyitott alagsori helyiségeiben háromszázan szorongtak, s egy zsebkendőt sem lehetett leejteni. Másoknál is előfordult hasonló érdeklődés (közülük Eörsi István hagyott bennem nyomot), de vitán felül nekik volt a legnagyobb sikerük. Amikor pedig Utassy Joe megzengette baritonját, hogy *Züg március*, egy pillanatra azt is elhittük, hogy pár éven belül fordulhat a világ.

Az elsőpró siker láttán fejembe vettem, hogy márpedig én a Kilencekből fogok szakdolgozni. Próbáltak

lebeszélni róla („ők a múlt emberei, ne foglalkozz velük”), majd felsoroltak a jövő embereiként olyanokat, akiket azóta hovatovább elsodort az idő. Görömbei András akkor a bölcsészkar házi szentjének számított: a lányok szerelmesek voltak belé, a fiúk hasonlítani szerettek volna hozzá. Megannyi szakesten hirdette az evidenciát: van továbbélő népi irodalom, létezik nívós határon túli magyar literatúra. Őt környékeztem meg témavezetőnek. Szabódott, de nem térhetett ki előle: annak idején (nemzedéktársként) ő is végiginterjúzta a Kilencek nagy részét a Forrásban és az Alföldben. Elemzői munkámmal (joggal) nem lehetett elégedett – a számítógép őskorában például több tucat tanulmányol-

dalam szállt el csupán amiatt, mert senki nem mondta, hogy el is kell azt menteni: ha csak kikapcsolom a gépet, nem marad benne a szöveg automatikusan.

A járulékos anyagokat – az interjúkat – azonban Görömbei tanár úr nagyra értékelte, forrásértékűnek nevezte. Ezek a beszélgetések abból a felismerésből születtek, hogy nincs elég szakirodalom: választott alanyaim valahogy nem tartoztak a hivatalosság kedvencei közé. Nyakamba vettem az országot; küzdelmeim az ormótlan szalagos magnóval olykor chaplini jeleneteket eredményeztek. Utassy Józseffel és Rózsa Endrével a zuglói, Győri Lászlóval a kispesti panelrengetegben küzdöttem meg, a Mezey Oláh házaspárral Máriaremetén, Kovács Istvánnal a Rózsadombon, Kiss Benedekkel Budán, Konczek Józseffel Rákospalotán (pár percre mai otthonunktól), Péntek Imrével Fehérváron. Mind megannyi kaland, s megannyi ünnep. Kinyílt a világ, és ez a szövegeken is látszott, mert sorozatban hozta Papp Lajos Miskolcon, az azóta megszűnt Napjainkban. S ebből lett a rendszerváltás évében az első könyvem is: a dialógusokat a rövidke, esszé-szerű szakdolgozat illusztrálta.

Ezek után nehéz volna objektív szöveget várni tőlem a Kilencek-antológia negyvenedik születésnapjához érve, melynek felezőidejében született ama interjúfüzér. Utunk időnként keresztezte egymást. Recenziókat írtam róluk, s újabb interjúk is születtek különféle lapokba. (A Péntek Imrével folytatott beszélgetésünk az egyetlen „normális” publikációm az Élet és Irodalomban.) Mezey

Katalin és Oláh János előbb a Remetei Kéziratokba kért írást tőlem, majd kiadóiknál önálló köteteim is megjelentek. Rengeteget konspiráltunk különféle ügyekben: Katalin még Cicero szülővárosát is megjártuk együtt. Jánoshoz egy évre olvasószerkesztőnek is elszegődtem bojkottdús, már-már lehetetlen időkben, hogy a Magyar Napló új folyamát talpra tudja állítani. Konczek Józseffel firkász kollégákként gyakorta iddögáltunk,

Kovács Istvánnal megjelmezés törökverést folytattunk Salföldön, sőt Ballasi nyomában járva végigforgattuk fél Lengyelországot. De volt közös filmes projektünk Péntek Imrével is: vele a szobrász Zala Györgyöt igyekeztünk visszavezetni a hálátlan kánonba.

Kézenfekvő volt, hogy félszáz építész-portréfilm után a Kilencekkel is megpróbálkozzam. Költőket filmezni nehezebb, mert nem „képezhetők fel” az épületeikkel, csak az arcukkal és a metaforáikkal. Húsz év múlva – ez volt a Dumas (és Vajda János) által sugallt koncepció. Külön pikantériát adott a projektnek, hogy most én vagyok annyi idősebb, mint ők akkor, az első interjúk idején. Csodaszép nyáron történt a forgatás: Péntekkel és Utassyval Zalában, Kovács Pistával, Kiss Bencével és Mezey Katiékkal pedig a sugárzó Balaton-felvidéken. (Utóbbiakkal egy szigligeti kicsónakázás során majdnem elsüllyedtünk: három költőt plusz egy operatőrt nehezen visel egy ladik. Még mondja valaki, hogy a film nem veszélyes üzem!) Aztán csepergős, melankolikus őszben folytatódott Konczek Jóskaival meg Győri Lacival Nógrádban. (Rózsa Bandit, fájdalom, csak archív szüretelő videóról lehet megidézni.) Ezek a vidékről jött, átmenetileg urbánussá lett lelkek mára visszatértek a vidéki bukolikába.

A kész művet ők is csak a bemutatón látják; ez így helyes. (Mint említettem, a filmezés veszélyes üzem.) Ott, a vásznon – és a képernyőn – majd együtt lesznek; amúgy pedig persze törvényszerűen külön. Úgy, ahogy húsz meg negyven éve. Hiszen Nagy László útra bocsátó szavai mit sem veszítettek érvényükből: költőknek rajban felrepülni lehet ugyan, de a fehér papír fölött mindenki reménytelenül egyedül van. Valahogy úgy, mint a halála óráján. Röviden ezt nevezzük költészetnek.